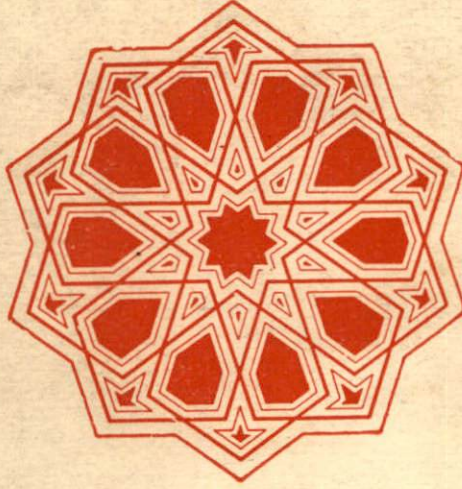

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

C. V, Sa: I - IV

1956

MARS T. ve S. A. Ş. MATBAASI — ANKARA

1 9 5 8

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

I - IV

1956

RESAT ÇELİK
A.Ü. İLÂHİYAT FAK.
Sınıf I. No 1066

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Prof. Muhammed T. TANCİ	: Şehristani'nin El-Milel Ve'n Nihal'i . . . 1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: İdealizmin Çıkmazları 17
Prof. Ahmet CAFEROĞLU	: Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Sakla- nan İki Şaman Tanrısı 65
Öğ. Görev. Nafiz DANIŞMAN	: Tasavvuf Şiirlerinden Düşündürücü Ter- cümeler 76
Doç. Dr. Kâmuran BİRAND	: 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihciliği ve Modern Tarihcilik Karşısındaki Durumu 87
Dr. Necati ÖNER	: Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı 100
Dr. Cavit SUNAR	: İmam Rabbâni'nin Tevhid Görüşüne Genel Bir Bakış. 136
M. Zeki ORAL	: Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri . 144
İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU	: Gazzali'ye Göre İbahilik. 165
Prof. James ROBSON	: Sunen'i Ebu Dâvûd Nüshalarının Rivayeti Çeviren: Talât KOÇYİĞİT. 173
Şeyh Muhammed ABDUH	: Tefsire Mukaddime Çeviren: İsmail CERRAHOĞLU. . . . 183
Prof. R. PETTAZZONI	: Din İlminde Tarih ve Fenomenoloji Çeviren: Dr. H. G. YURDAYDIN . . . 189
Öğ. Görev. Nafiz DANIŞMAN	: "Cahiliyye" Kelimesinin Mânâ ve Menşei. . 192
Prof. H. A. R. GIBB	: İslâmiyetin İlk Devirlerinde Hükûmet Mü- essesesinin Tekâmülü. Çeviren: Dr. H. G. YURDAYDIN 194
BİBLİYOGRAFYA	
Yaşar KUTLUAY	: De Lacy O'Leary, Arabic Thought and its place in History 206
Hüseyin ATAY	: M. Akkad, El-Felsefetü'l Kur'aniye. . . 208
Hikmet TANYU	: Dr. Ziya Dalat, Çocuk ve Genç Ruhı. . . 215
Doç. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: Jacques C. Risler La Civilisation Arabe. . 221

BİBLİYOGRAFYA

De Lacy O'Leary, Arabic Thought and its Place in History (İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri), London, 1954, p. 327.

Bristol Üniversitesi âramî ve süryanî dilleri lektörü De Lacy O'Leary yukarıdaki başlığı taşıyan kitabını 1922 de neşretmiş, eserin 1939 ve 1954 de de gözden geçirilmiş ilâveli baskıları yapılmıştır. İslâm tefekkür tarihine ait "How the Greek Science Passed to Arabs (Yunan ilmi Araplara nasıl geçti)" adlı eserin de sahibi olan müellif konuyu ana kaynaklara müracaat ederek inceleyen ve peşin hükümlere saplanmadan objektif neticelere varan batılı nâdir ilim adamlarından bir tanesidir.

Asrımızın ilk çeyreğinden sonra medeniyet tarihçilerince ortaya atılan, her medeniyetin kendisinden öncekilere bağlı ve bir bakıma onun devamı olduğu fikri tarihî delillerle de desteklenince, kendi kendine doğmuş ve gelişmiş, kökleri dışarda olmayan bir Sümer, Hind, Çin veya Yunan medeniyetinden bahseden eski görüş artık taraftar bulamamış ve sert tenkidlere maruz kalmıştır. Müellif de bu yeni görüşü benimseyerek Yunan - Süryanî - Mısır - İslâm - Endülüs ve Lâtin hıristiyan dünyaları arasındaki kültürel münasebetleri aynı zaviyeden incelemiştir.

Eser esas olarak onbir bölüme ayrılmıştır. Bunlardan ilki olan "Helenizmin Süryanî Kolu" bölümünde İslâmiyete tekaddüm eden yıllarda Suriye, Güneydoğu Anadolu, Filistin ve Mısır'daki tercüme ve fikir hareketleri anlatılıyor. Yeni eflâtunculuk, hıristiyanlık ve paganizm'in karşılıklı tesirlerinden bahsedildikten sonra telif edilen eserlere geçilip bunların tahlilleri yapıp değerleri belirtiliyor.

İkinci bölümde "Arap Devri", İslâmiyetin zuhuruna geçiliyor. Mekke ve Medine devirleri arasındaki zihniyet ve anlayış farkları, dört halife kısaca anlatıldıktan sonra Emevîlerin fetihleri, eski medeniyet merkezleriyle ilk temaslar, Emevî milliyetçiliği v.s. den bahsediliyor.

Üç ve dördüncü bölüm Abbasîlerin iş başına geçmeleri ve tercüme faaliyetlerine tahsis edilmiş. "Önceleri sadece süryaniceden yapılmakta olan tercüme vasıtasıyla Yunan felsefe, tıp, astronomi ve hendese İslâm dünyasına bilinmeye başlamıştır. Kendisinden önceki fikir ve sistemleri hülâsa ve tenkid etmiş olması dolayısıyla Yunan felsefî tefekkürünün âdeta tek temsilcisi olarak Aristo'ya büyük önem verilmiş, onu öğrenmekle felsefenin de öğrenileceği kanaati kökleşmişti. Başlangıçta tercüme hıristiyan, yahudi veya müşrik dinlere mensup kimseler tarafından yapılıyordu. Memun devrinde Bağdat'taki medrese tercüme faaliyetinin merkezi haline getirildi" dedikten sonra müellif, Mes'udî'den naklen mütercimler ve çevirdikleri eserler hakkında bilgiler veriyor, tıp, hendese, astronomi, biyoloji, fizik... sahalarındaki çalışmalarını hülâsa ediyor.

Beşinci bölümde "Mutezile" tedkik ediliyor. Müellif, ilk İslâm fırkalarının çıkması ile başlayan mücadeleler ve bunun neticesi sünnî kelâm sisteminin teşekkülüne kadar geçen zaman zarfındaki çeşitli cereyanlardan sadece mutezile'ye yer veriyor. Vasıl b. Atâ ile başlayan ekolün belli başlı meselelerini ve bu arada Yunan felsefesinin endirekt olarak yaptığı

tesirleri zaman zaman hıristiyan teolojisi ile de mukayese ederek tahlil ediyor. Birçok mezhep imamlarını hafifleterek Ebu'l-Huzeyl el-Allâf, İbrahim b. Seyyar en-Nazzam, Bişr b. Mu'temir, Amr b. Bahr el-Cahiz ve Cübbaî'nin görüşlerini ana hatlarıyla belirtiyor. Mutezile'nin yanısıra hemen hemen aynı meseleleri münakaşa eden, münazaralara katılan diğer mezheplere muhtasar da olsa yer vermeyişi eksikliklidir. Zira sünnî kelâm'ın ve felsefenin doğmasında bunlar da en az mutezile kadar rol oynamışlardır.

Kitabın en calibi dikkat kısmı altıncı ve yedinci bölümleridir. "Şark Filozofları" başlığı altında İslâm felsefecilerini inceleyen müellif E. Renan, M. A. Palacios, M. J. Müller, Nicholson, L. Malouf, H. Lammens, V. Kremer, M. Horten, C. H. Haskins, I. Goldziher, L. Gauthier, G. Fugel, R. Duval, Fr. Dieterici, Carra de Vaux ve T. J. Boer'in belli başlı eserlerinden başka İslâmî kaynakları da titizlikle incelemiş, bilhassa anlattığı filozofları bizzat kendi eserlerinde ileri sürdükleri fikirlerle tanıtmıştır. Kindî, Farabî, İbn Sina ve İhvanı Safa'yı bütün orijinal ve enteresan cepheleriyle aksettiren müellif, Yahya b. Adiy, Sabit b. Kurra, Serahsî, Ebu Hayyan ve İbn Miskeveyh gibi birinci derecede olmamakla beraber felsefe faaliyet ve münakaşalarına katılan filozoflara yer vermemiştir. De Lacy O'Leary, şarkta felsefenin İbn Sina'dan sonra inkırazına sebep olarak Gazneli Mahmud'la başlayan ehli sünneti müdafaa, şiileri ve filozofları sindirme politikasının Selçuk Türklerinde de devam etmesini gösterir. Bu konuda aynen şöyle der (s. 179): "İbn Sina şarkın büyük filozoflarının sonuncusudur. Asya müslüman dünyasında felsefenin sona ermesini iki sebepte toplayabiliriz. İlk plânda, felsefe, şiilerin sapıklıkları ile hemen hemen bir tutulmuştur. Böylece de sünnilerce felsefe kötü tanınmıştır. Şia'nın bütün gulât kısmı kendilerini tamamen felsefî çalışmalara hasretmişler, keza İslâmdan önceki dinlerden ruhun tenasuhu v.s. gibi ilmi araştırmalara zararlı birçok nazariye çıkarmışlardır. Yeni eflâtunculuk da ilk sıralarda kendini aynı dâvalara meyilli göstermişti. Netice olarak, Şia, Aristo doktrininden ayrı mistik ve acaib nazariyelere temayül etti. İkinci sebep, Türk unsurunun hâkimiyetidir. Gazneli Mahmud ve daha sonraki Selçuk Türkleri müfrit sünnî idiler. Şiiliğe veya akılcılığa yönelen her hareketi hor görüyorlardı. Bütün bunlardan Asya müslümanları arasında başlıca iki istikamet belirdi: Sünnî kelâm, ve tasavvuf (sufizm)."

Gazneli Mahmud'u ve Türkleri, sureta ilmi himaye ederken hürriyeti ortadan kaldırmakla itham etmesi ve neticeyi hiç ihtimal payı bırakmaksızın bu iki sebebe bağlaması birkaç cepheden tenkid edilebilir.

Yedinci bölümde "sufizm" i incelerken de aynı şekilde kat'î konuşuyor (s. 181): "Sufizm veya İslâmî tasavvuf hicrî üçüncü asırda kısmen helenistik ve kısmen de İbn Sina zamanında ve daha sonra filozofların maruz kaldıkları tesirlerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır". Fakat bu girişten sonra zühd ü takva, seyr ü süluk gibi tasavvuf meselelerini ve bunların menshelerini araştırırken yeni eflâtunculuk sisteminin, hıristiyan, mani, mazdek ve buda dinlerinin durumlarını ve münasebetlerinin neler olabileceğini münakaşa ve muhakeme ederken, bilhassa Peygamberden Cüneyd-i Bağdadî'ye kadar olan devirdeki anlayışların mukayesesini yaparken başta gösterdiği sebepten başka sahalara geçiyor. Bütün bunlara rağmen hadiseler ve ana kaynaklara istinat ederek getirdiği delillerle mevzua hâkimiyetini isbat ediyor. Büyük suflerin hayatlarını ve eserlerinin hülâsalarını vermek yerine fikirleri — âdeta kronolojik olarak — münakaşa ederek değerlendiriyor.

Sistematik tasavvufun Zünnûn-u Mısırî ile başlayıp Celâleddin-i Rûmî ile son bulduğunu, bundan sonraki görüşlerin eskiyi tekrardan ileri geçemediğini — birkaç istisnasıy-

la — belirterek Gazzalînin tasavvufu İslâm kelâmına sokması ve diğer çalışmalarının önemini belirtiyor.

Müellif sekizinci bölümde "Sünnî Kelâm Sistemi" ni başlangıcından itibaren birçok noktalarda teferruata inerek inceliyor. Kelâm çalışmalarında kullanılan metodun lâtîn hıristiyan dünyasındaki skolastik teoloji anlayışına çok yakın olduğunu (s. 211) belirterek, bu hareketin belli başlı üç temsilcisi olarak Eş'arî, Matürîdî ve Tahavî'yi gösteriyor, fakat son ikisini ihmal ederek daha çok Eş'arî üzerinde duruyor. İbn. Hallikan'a dayanarak mufassal bir hal tercümesini verdiği Eş'arî'nin kelâm'ın esas meseleleri üzerindeki fikirlerini naklederken "Kur'an'ın halkı" konusundaki görüşüne itiraz ediyor (s. 214) "Eğer Kur'an Allahın kelâmı ve O'nunla birlikte ezeli ise, O'ndan hasıl olsa bile, Allahtan başka birşey ortaya çıkıyor, yani kelâm'ı O'nunla birlikte ezeli ve kadîm oluyor, bu hıristiyanlıktaki teslise benzetilebilir ve Allahın "Bir" liğini ihlâl eder", diyor. Müellifin bu itirazı Kur'an meselesinde değil Allahın Sıfatları konusunda yapması daha uygun olurdu. Çünkü aynı mülâhaza İlim, İrade, Kudret... sıfatları için de ileri sürülebilir, nitekim bu husus diğer İslâm fırkaları tarafından ortaya atılmış ve Maturidî ve Eş'arî tarafından gayet açık ve kesin olarak — Kur'an'a dayanmak suretiyle — cevaplandırılmışlardır.

"Batı Felsefesi" adlı dokuzuncu bölümde Kuzev Afrika'nın fethinden itibaren, arap - berber münasebetleri, berberlerin İslâmiyeti kabulünden sonraki durumlarına temastan sonra Endülüs Emevîlerine geçiyor. Sufizm ve Şark felsefesi bölümlerinde dolayısıyla bahsedilen İbn Arabî ve İbn Rüşd'den başka İbn Hazm'dan, fikirlerinden, münakaşalarından örnekler veriyor, mukayeseler yapıyor.

Müellif son iki bölümde Yahudi nakilciler ve İslâm Filozoflarının Lâtîn Skolastisizmine tesiri'ni inceliyor. Yunan felsefe ve ilminin önce süryanîlere, onlardan müslümanlara geçtiğini, müslümanlarca doğru ve batıda tamim edildiğini, müslüman - arap kültürü ile lâtîn kültürünün İspanya'da karşılaşması neticesi olarak da Avrupa'ya geçtiğini söyledikten sonra bu sözlerini deliller ve misallerle değerlendiriyor.

Eser, M. 632 yılında Peygamberin vefatından M. 1268 yılında Muvahhidlerin inkırazına kadar vuku bulan önemli hadiseleri gösteren kronolojik cetvel ile sona eriyor.

"İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri" bu sahada çalışanlar ve bilhassa öğrenciler için bir rehber ve elkitabı vazifesi görecek değerlidir. Teferruata ait birkaç noktasının notlarla tafsil ve izah edilmesi suretiyle türkçeye çevrilmesi kütüphanemiz için kazanç olacak bir eserdir.

Y a ş a r K U T L U A Y

Abbas Mahmud el-Akkad, El-Felsefetü'l Kur'aniye (Kur'an Felsefesi), Arap Neşriyat Kurumu yayınlarından, Kahire 1947, s. 185.

Peygamber ve büyük sahabenin hayatlarına ait orijinal incelemeler, ibadet, itikad ve dinî mefhumlar üzerinde durarak enteresan eserler veren Abbas Mahmud el-Akkad yukarıdaki ismi taşıyan kitabını yedi sahifelik bir mukaddemeden sonra şu bölümlere ayırıyor: 1 — Kur'an ve ilim, 2 — Sebepler ve yaratma, 3 — Ahlâk, 4 — Hâkimiyet, 5 — Tabakat, 6 — Kadın, 7 — Evlenme, 8 — Miras, 9 — Esirlik ve kölelik, 10 — Devletlerarası münasebetler, 11 — Ceza, 12 — İlâh, 13 — Ruh meselesi, 14 — Kader, 15 — Farzlar ve ibadetler, 16 — Tasavvuf, 17 — Ahiret Hayatı ve Sonuç.